

PRAŽSKÁ REVOLTA

VZNIK STÁVKY V ČKD STALINGRAD

V pondělí 1. června 1953 na začátku ranní směny v šest hodin se komunisté v ČKD Stalingrad podobně jako ve všech ostatních průmyslových závodech v republice sešli, aby na plenárních schůzích stranických organizací projednali měnovou reformu. Toto načasování se záhy ukázalo jako značně nevhodné. Rozhořčení bezpartijní dělníci se totiž ihned po zahájení pracovní doby začali dožadovat odpovědí na četné otázky týkající se reformy. Byli přítomni na pracovištích ponechání zcela bez stranického „dozoru“. Jejich nadřízení se buď kvůli schůzím vůbec nenacházeli v dílnách, nebo zatím sami čekali na instrukce projednávané stranickými orgány, a proto zůstávali neinformovaní a zmatení. Dokonce ani mzdovým referentům se zatím nikdo neobtěžoval zaslat podklady k detailním důsledkům reformy.⁷³

73 *AHMPP*, f. KSČ – obvodní výbor Praha 9, k. 110, inv. č. 735, zápis ze schůze Obvodního výboru KSČ Praha IX 1. 6. 1953, diskusní příspěvek místopředsedy celozávodního výboru KSČ AZKG Vysočany Bohumila Cibuše.

V továrně proto zavládl naprostý chaos. Nespokojení dělníci místo práce začali tvořit na pracovištích diskutující hloučky a posléze vyšli z dílen a shromáždili se na prostranství před oddělením Malé stroje.⁷⁴ Hlavním důvodem jejich protestu byla obzvláště pobuřující skutečnost, že jim žádný z funkcionářů nedokázal jasně říci, kolik peněz si po měnové reformě vydělají při zachování svého dosavadního pracovního výkonu.⁷⁵ Necháпали tudíž, proč by měli za takových okolností pokračovat v činnosti. Značně podrážděně rovněž srovnávali reálné ceny potravin před zahájením reformy a po ní.⁷⁶ Volali, že mají hlad a že za nových podmínek nebudou moci uživit své rodiny.⁷⁷

Oficiální vládní stanoviska prezentovala reformu jako konečnou porážku bývalých ekonomických elit předchozích kapitalistických režimů a jako odrazový můstek k budoucí prosperitě pracujících. Dělníkům ČKD se však tato vysvětlení jevila jako nedůvěryhodná,⁷⁸ především kvůli jejich čerstvým zkušenostem s kolapsem zásobovacího systému během nedávné nákupní horečky.

- 74 *NA*, KSČ – Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného, k. 114, informační bulletin ÚRO z 1. 6. 1953.
- 75 Tamtéž, zpráva o průběhu peněžní reformy v dopoledních hodinách z 1. 6. 1953.
- 76 *ABS*, f. Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy MV, sv. V-1677 MV, protokol o hlavním přelíčení u Lidového soudu trestního v Praze, sp. zn. 2T 140/53, z 9. 1. 1954, výpověď svědka Eduarda Binka; *AHMP*, f. Okresní (Lidový) soud trestní Praha, sp. zn. 2T 140/1953, protokol výpovědi Bohuslava Šmídka sepsaný na Okresní prokuratuře v Praze 13. 10. 1953.
- 77 *ABS*, f. Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy MV, sv. V-1469 MV, protokol výpovědi Soni Maškové sepsaný na KS StB v Praze, 2. 6. 1953.
- 78 *AHMP*, f. Okresní (Lidový) soud trestní Praha, sp. zn. 2T 140/1953, protokol výpovědi Karla Bohuslava sepsaný na Krajské správě StB v Praze 28. 7. 1953.

Vznik stávky
v ČKD
Stalingrad

Reforma probíhala v situaci, kdy zavřené obchody přímo evokovaly nadcházející nedostatek. Opatření byla přitom připravena tajně, bez jakékoli – byť i jen formální – konzultace s průmyslovým dělnictvem. A navíc měla beztrždní podobu. O své úspory přicházela nejen někdejší buržoazie, ale též kvalifikovaní dělníci velkých strojírenských a hutních podniků, kteří v poválečném období patřili ke mzdově preferovaným vrstvám. Průmyslové dělnictvo bylo dokonce zrušením vázaného trhu poškozeno více než jiné profesní skupiny obyvatel, protože mu v rámci odstraňovaného lístkového systému zásobování v minulých letech mnohdy náležely zvýšené příděly pro těžce pracující. Nyní měly pracovní kolektivy tyto výhody ztratit. Samotná koncepce reformy tak vytvářela v továrnách značné napětí.

Vlastní roznětkou sporu se stala některá zdánlivě podružná dočasná organizační opatření spojená s výměnou platidel, která vláda mohla řešit lépe i v rámci zvolené podoby reformy. Málo citlivý přístup k obyvatelstvu však způsobil, že průmyslové dělnictvo nevnímalo reformu jako opatření otevírající prostor pro lepší budoucnost (volný trh), ale poměřovalo ji výhradně přítomností, přičemž soustředilo pozornost především na asociální a diletantský způsob provedení celé akce.

Jedním z nenápadných, ale důležitých aspektů procedury výměny peněz bylo pravidlo, že dokud zaměstnanci nezískali nová platidla, museli nakupovat ve staré měně v nevýhodném kurzu 50:1. V první den výměny proto všem vznikaly neočekávané výdaje. I porušení zcela běžných životních potřeb přišlo dělníky 1. června na padesátinásobek dřívější ceny. Někteří z nich přitom neměli dostatek prostředků ani na zakoupení týdenního stravného v kantýnách či dopravu do zaměstnání. Často proto šli do práce přes celou Prahu

pěšky a hladověli.⁷⁹ Výměnné středisko v ČKD Stalingrad otevřelo až v odpoledních hodinách, nová měna byla tudíž ráno pro zaměstnance nedostupná.⁸⁰

Dělníky tyto vedlejší důsledky reformy provokovaly dokonce ještě více než budoucí ztráta úspor. Četné rozmíšky v dílnách například vznikly tím, že svačinářky začaly mezi zaměstnanci vybírat pro závodní kantýny doplatek k týdennímu stravnému.⁸¹ Jeho výše se však kvůli nevýhodnému přepočtu vyšplhala na pobuřující částku 650 Kčs ve staré měně.⁸² Mnozí z dělníků přitom u sebe neměli ani 60 Kčs, aby si mohli ve staré měně pořídit dvě jízdenky na tramvaj do práce a z práce.⁸³ Brusič kovů Václav Turek například prohlášoval „*že si koupil půl litru piva za 65 Kčs a že až to jednou bude vypravovat vnukům, nebudou tomu věřit*“.⁸⁴ Ze strany podnikových jídelen ČKD Stalingrad šlo přitom o zcela necitlivý postup. Situaci totiž bylo možno zvládnout bez konfliktů. V některých jiných továrnách například zvolily kantýny vhodnější řešení, nevyžadovaly po

- 79 *ABS*, f. Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy MV, sv. V-1469 MV, protokol výpovědi Huberta Živného sepsaný na KS StB v Praze, 3. 6. 1953.
- 80 *SOA v Praze*, f. KSČ – Středočeský krajský výbor Praha, k. 723, zpráva Adolfa Svobody a Josefa Kopeckého o situaci v ČKD Stalingrad, z 1. 6. 1953.
- 81 *AHMP*, f. KSČ – obvodní výbor Praha 9, k. 110, inv. č. 735, zápis ze schůze Obvodního výboru KSČ Praha IX 1. 6. 1953, diskusní příspěvek s. Chalupy.
- 82 *ABS*, f. Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy MV, sv. V-1469 MV, protokol výpovědi Miroslava Sukupa sepsaný na KS StB v Praze, 2. 6. 1953.
- 83 Tamtéž, protokol výpovědi Huberta Živného sepsaný na KS StB v Praze, 3. 6. 1953.
- 84 Tamtéž, sv. V-1677 MV, protokol výpovědi Václava Turka sepsaný na KS StB v Praze, 26. 6. 1953.

zaměstnancích předplatné na celý týden a dočasně vydávaly obědy zdarma výměnou za potvrzení, že je dělníci uhradí, až si v klidu vymění nová platidla.⁸⁵

Vznik stávky
v ČKD
Stalingrad

Zaměstnanci těžkého průmyslu nezažívali sice v roce 1953 dlouhodobé materiální strádání a výše uvedené aspekty reformy jim způsobily pouze dočasný diskomfort, nebyli však ochotni se ani dočasně uskromňovat kvůli nedomyšleným opatřením vlády. Takové výkyvy životních standardů se neslučovaly s jejich představami o socialismu. Mnozí z nich již zažili v minulosti, v době velké hospodářské krize či za války, skutečný hlad. Sociální politiku poválečného lidovědemokratického režimu ovšem posuzovali podle přísnějších měřítek než předchozí politické režimy, protože v pouňorové oficiální ideologii zaujímali privilegované postavení, které požadovali naplnit v praxi.

K rozhořčení pracovníků ČKD Stalingrad přispíval také fakt, že vedení podniku zavinilo některé administrativní chyby ve mzdové oblasti a jejich důsledky se posléze pokusilo vyúčtovat na úkor zaměstnanců, aniž by za ně vůbec nesli jakoukoli odpovědnost. Šlo o problém jitřící atmosféru v mnoha průmyslových závodech v republice. Managementy továren totiž nezřídka nedodržely vládní instrukce a nevyplatily zálohy na mzdy zaměstnancům v plánovaném termínu v polovině května, ale odložily jejich proplacení na později. Dělníci ČKD Stalingrad tak obdrželi pokyn k vyzvednutí záloh až na počátku června, tedy v situaci, kdy tyto finanční prostředky byly v rámci reformy redukovány převodem na novou měnu v nepříznivém kurzu 50:1. Tím jim

85 *SOA v Praze*, f. KSČ – Středočeský krajský výbor Praha, k. 723, zpráva Adolfa Svobody a Josefa Kopeckého o situaci v ČKD Stalingrad z 1. 6. 1953.

byla celá polovina výdělků za předchozí měsíc de facto anulována.⁸⁶

Na řadě míst navíc úředníci uplatňovali výklad daňových předpisů, podle kterého měli zaměstnanci z dosud nevyplacené poloviny mzdy platit daň v kurzu 5 : 1. Takový převodní kurz byl totiž při reformě stanoven pro všechny dluhy vůči státu, tedy i pro neuhrazené daně. Zaplacením daně v předepsané výši by však dělníci na své květnové mzdy dokonce dopláceli.⁸⁷ Zaměstnanci proto důrazně žádali, aby dodatečná výplata záloh neproběhla ve staré, ale v nové měně a v nominální výši odpovídající výhodnějšímu výměnnému poměru 5 : 1. Mnozí funkcionáři chápali morální oprávněnost tohoto požadavku, nebylo však v jejich pravomoci předchozí chybu napravit. Nemohli udělat u výplat dělnických záloh výjimku, která by porušovala zákonná ustanovení týkající se reformy. Takový krok by podnik mohl učinit jedině se souhlasem vlády. V daný moment, ráno 1. června 1953, proto v továrnách nebyl přítomen nikdo, kdo by byl oprávněn tento palčivý problém s dělníky projednat.

Tento chaos a evidentní nespravedlnost otřásl důvěrou průmyslového dělnictva v kompetentnost vlády. Vztek zaměstnanců směřoval v prvním okamžiku zejména proti níže postaveným funkcionářům komunistické strany a odborů, kteří působili v přímém kontaktu s dělnictvem na pracovištích. Obzvláště agresivně dělníci vystupovali vůči těm politickým pracovníkům,

86 *ABS*, f. Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy MV, sv. V-1469 MV, protokol výpovědi Aloise Melichara sepsaný na KS StB v Praze, 5. 6. 1953.

87 *AHMP*, f. KSC – obvodní výbor Praha 9, k. 111, inv. č. 737, zápis ze schůze Obvodního výboru KSC Praha IX 17. 6. 1953, referát Jana Khodla.

Vznik stávký
v ČKD
Stalingrad

kteří se v minulých dnech zapojili do celostátní stranické kampaně proti nákupní horečce. Při ní totiž nevědomky lhali, že se měnová reforma konat nebude, a aktivně dělníky přesvědčovali, aby v panice neutráceli peníze.⁸⁸ Pokud však zaměstnanci jejich doporučení uposlechli, měnová reforma na ně dolehla ještě tíživěji než na ostatní obyvatelstvo, protože přišli o neutracené úspory.

Dělníci přitom věděli, že straničtí funkcionáři jsou citliví na srovnání přítomnosti s předchozími politickými režimy, proto účinek svých stížností zesilovali upozorňováním na podobnost asociálního chování státně-socialistických a kapitalistických elit. Sarkasticky prohlášovali, že se měli za kapitalistické první republiky lépe než nyní.⁸⁹ A podobně neváhali dokonce hovořit o období nacistické okupace.⁹⁰ Taková prohlášení nelze ovšem dnes vnímat jako podklad pro komparaci sociální reality zmíněných systémů. Nebyla totiž žádnými racionálně zakotvenými analýzami, ale naopak vycházela ze záměrné nadsázky a sloužila jako argument v emočně vypjatých hádkách.

Českoslovenští dělníci první poloviny 20. století neprojevovali přílišný zájem o to, kdo konkrétně jim vládne, pokud exekutiva nezasahovala přímým způsobem negativně do jejich životů. Na politické a ekonomické elity hleděli vždy s určitou dávkou rezervovanosti

- 88 *ABS*, f. Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy MV, sv. V-1469 MV, protokol výpovědi Jan Horníka sepsaný na KS StB v Praze, 2. 6. 1953.
- 89 Například Josef Markvart. *ABS*, f. Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy MV, sv. V-1677 MV, Trestní oznámení Krajského velitelství StB v Praze zasláné Krajské prokuratuře v Praze, 23. 7. 1953.
- 90 *AHMP*, f. Okresní (Lidový) soud trestní Praha, sp. zn. 5T 622/1953, rozsudek Lidového soudu trestního v Praze z 30. 10. 1953, výrok Josefa Sprinzela.

a nedůvěry. Tento obecnější fenomén se projevoval u všech předchozích politických režimů a v 50. letech se stal rovněž běžnou součástí toho státně socialistického.⁹¹ Pracovníci v průmyslu nevnímali představitele komunistické strany jako mluvčí své dělnické třídy, ale spíše jako příslušníky nové vykořisťovatelské vrstvy, v řadě ohledů podobné předchozím vlastníkům a managementům továren v kapitalistické éře.⁹² Zaznívaly stížnosti, že „*páni nahoře žerou a dělníci se budou mít špatně*“⁹³ a že strana a vláda podvedly a okradly dělnictvo.⁹⁴ Některé funkcionáře dělníci přímo osočovali, že jsou „*placení provokatéři*“⁹⁵ nebo „*špiclové a udavači*“.⁹⁶

Většina dílovedoucích, kteří byli odpovědní za narušený výrobní proces a pořádek na pracovištích, se zdráhala 1. června 1953 zasahovat proti vznikajícím protestním hloučkům a posílala rozlícené zaměstnance za vyššími autoritami. Mnozí z nich chápali pohnutky svých podřízených i beznadějnost snahy uchláchnit protestující politickými projevy. Jen výjimečně se proto mistři či kádroví referenti pokoušeli dělníky osobně přemlouvat ke klidu. Aktivnější v tomto směru byli jen

- 91 BARTOŠEK, Karel: *Český vězeň. Svědectví politických vězeňkyň a vězňů let padesátých, šedesátých a sedmdesátých*, s. 185.
- 92 Srov. např. DŽILAS, Milovan: *Nová třída. Kritika soudobého komunismu*. Demos, Curych 1977.
- 93 ABS, f. Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy MV, sv. V-1469 MV, protokol výpovědi Soni Maškové sepsaný na KS StB v Praze, 2. 6. 1953.
- 94 Tamtéž, sv. V-1677 MV, protokol výpovědi Jaroslava Švece sepsaný na KS StB v Praze, 3. 6. 1953.
- 95 SOA v Praze, f. KSČ – Středočeský krajský výbor Praha, k. 722, hlášení OV KSČ Praha IX, nedatované.
- 96 AHMP, f. Okresní (Lidový) soud trestní Praha, sp. zn. 2T 140/1953, protokol výpovědi Karla Bohuslava sepsaný na Krajské správě StB v Praze 28. 7. 1953.

někteří funkcionáři odborů či komunistické strany. Ty však nezřídka obklopil dav stávkujících, strkal do nich a cloumal jimi, aniž by vůbec naslouchal jejich argumentům.⁹⁷ V dané situaci nebyly účinné ani hrozby. Právě naopak, někteří funkcionáři svoji vyjednávací pozici ještě zhoršili tím, že dělníkům vyhrožovali trestními postihy za sabotování pětiletého plánu. Takové přezíravé jednání totiž jen zvyšovalo agresivitu protestujících zaměstnanců.⁹⁸

Pokus dělníků
vyvolat protestní
pochod na
Pražský hrad

POKUS DĚLNÍKŮ VYVOLAT PROTESTNÍ POCHOD NA PRAŽSKÝ HRAD

Nejaktivněji si při vyvolávání stávky v ČKD Stalingrad počínali pracovníci z oddělení Výroba turbín a kompresorů (VTK) a Výroba elektrických strojů (VES).⁹⁹ První hloučky se podle svědků vytvořily ve Velké montovně, jež byla součástí VES. Odtud také vyšel protestní průvod.¹⁰⁰ Během chvíle opustilo zmíněná pracoviště na 90 % všech zaměstnanců. Na nádvoří továrny se proto hlavně díky nim vytvořil dav čítající až 2 000 osob.¹⁰¹

97 *ABS*, f. Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy MV, sv. V-1677 MV, protokol svědecké výpovědi člena CZV KSČ Josefa Chalupy sepsaný na KS StB v Praze, 18. 6. 1953.

98 Tamtéž protokol svědecké výpovědi Bohumila Janoucha sepsaný na KS StB v Praze, 18. 6. 1953.

99 *AHMP*, f. KSČ – obvodní výbor Praha 9, k. 127, inv. č. 803, zápis ze schůze předsednictva Obvodního výboru KSČ Praha IX 17. 6. 1953, zpráva Obvodního sekretariátu KSČ Praha 9 o průběhu událostí spojených s usnesením strany a vlády o zrušení vázaného trhu a měnové reformě, červen 1953.

100 *AHMP*, f. Okresní (Lidový) soud trestní Praha, sp. zn. 2T 140/53, protokol o hlavním líčení 9. 1. 1954, výslech výsledku Bohuslava Šmídka.

101 *SCA v Praze*, f. KSČ – Středočeský krajský výbor Praha, k. 722, vyhodnocení činnosti Jana Khodla a Stanislava Zíbara z 5. 6. 1953.